

Azərbaycan'da Urartu zamanına ayid abidələrlə əlaqəli əfsanələr və inanclar

Dr. Tohid. Məlikzadə 1[1]

Azərbaycan'da miladdan öncə yaşayan və hökumət quran prototürk Urartular, hakimiyyətdə olduqları müddət ərzində bəşəriyyətə çoxlu xidmətləri olmuşdur. Onlar ilk dəfə süni suvarma arxı ; kəhriz sistemini, geniş çaplı dəmirçiliyi, müəzzəm malatsız qala tikmə metodunu və son olaraq dağ-daş və təbiətdən faydalanıb xalqın xidmətinə gətirməyi icad edib dünyaya təqdim etmişlər. Azərbaycan ərazisində yaşayan Urartu'ların ayrı və mühüm izlərindən birisi Azərbaycan'da daş duvarlı nəhəng qalalar, tapınaqlar və daş əsərlərin yönüb inşa etməsi olmuşdur. Bu əsərlərin bir çoxu hələ də Azərbaycan'ın dörd bucağında özəlliklə Azərbaycan'ın qərb məntəqələrində dim dik durur və həyatına davam edir.

Makı, Salmas, Urmiyə'də Urartu'ların inşa etdikləri qalalar, qazdığı ibadətgahlar və daş işlənmiş binalarla doludur. Makıda yerləşən Dambət tapınaq yeri indilik Fərhad damı olaraq adlanır. Makı'da Fərhad damı bir Urartu abidəsidir. Maraqlıdır Urmiyə şəhərində də daş abidələrlə əlaqəli hər bir abidə Fərhad'a nisbət verilir. Əslində Azərbaycan'da qazılan bütün daş işləri Fərhad'a ya da bir qıza nisbət verilir. Azərbaycan'da xüsusilə Salmas'da olan Urartu abidələri hem folklor-nağıl baxımından həm də memarlıq baxımından taysız bir məntəqədir. Daş qalalarla əlaqədar nağıllar bunlardır:

- 1. Salmas'da Qarnı yarıq qalası yaxud üç qardaşlar dağı*
- 2. Salmas'da Hödər qalası yaxud oğlan qalası- qız qalası*
- 3. Makı'da Fərhad damı*
- 4. Urmiyə'də Fərhad daşı*
- 5. Urmiyə'də qız qalası*

İndi isə Azərbaycan'da Urartu zamanına ayid abidələrlə əlaqəli əfsanələr və inanclar:

1. Salmas'da Qarnı yarıq qalası yaxud Üç Qardaşlar

Salmas'ın təqribən 15 km cənubqərbində böyük bir dağ var ki bu dağa xalq Qarnı yarıq yaxud üç qardaşlar deyirlər. Xalq belə inanır ki günlərin bir günündə üç qardaş vardı. Bu üç qardaş qəzadan bir qıza vurulmuşlar. O üç qardaş eşqlərini o qıza bildirirlər . Qız o üç qardaşdan ən balaca qardaşı sevirdi ama o bir qardaşlara da həyadan rəd cavabı vermək də istəmirdi. O qardaşları başından açmaq üçün onlara belə təklif edir ki bəlli bir zamanda bir böyük dağı (indiki Qarnı yarıq dağı) yarsınlar. Qız qardaşlardan hər birisi tezraq dağı qaza qaza zirvəyə yetişsə o adamla evlənəcəyinə söz verdi. Qardaşlar səhər tezdən işə başladılar , qan tər içində irəli getdilər məyərsə qız dağın başına çıxıb və sevdiyi oğlanın bölümünü qazmaya başlamışdı. Günlər; aylar geçdi və nəhayit qardaşlar zirvəyə yaxınlaşdılar. Qız da tələsik sevdiyi oğlanın tərəfini qazırdı. Nəhayət ikisi bir birlərinə qavuşdular. Ama qavuşmaları an o qızın sonu oldu. Çünkü qız yorgun və yaralı bir vəziyyətdəydi. Qızın oğlana yetişməsi ilə ölümü bir oldu. İndi də bu dağda bu üç qardaşın adına üç yarıq var ama bu yarıqlardan sadəcə biri başa yetişibdi. O yarıq da o qızın zəhmətlərilə başa gəlmişdir.

Salmas xalqının inancına görə bu yarıqlar bu üç oğlanın qəbirləridir. Xalq bu yarıq və dəxmələrə görə heç Fərhad'dan bəhs etmirlər. Bu dağın yarıqlarına Urartu

zamanına aid dəxmələr və tapınaq yerləri vardır. Səfəvi zamanında bu dağın zirvəsində Qarnı yarıq qalası Salmas'ın ən məşhur qalalarından biri idi. Hər hansı şah vəya devlət ona əl tapsaydı Salmas çölü onun olardı.

2.Salması'da Hödər qalası yaxud oğlan qalası və qız qalası

Salması'nın 20 km şimalında Hödər kəndi yanında 2 qala vardır. Birisi Koroğlu qalası yaxud qız qalası və o birisi oğlan qalası. Bu dəxmələr Urartu zamanına aid dəxmələr və qalalardır. Rəvayətlərə görə koroğlu xanımlarını burada saxlamış bu səbəbə görə bu qalaya Koroğlu qalası deyirlər. Salması'nın başqa abidələrinə tay bu dəxmələrlə əlaqədar Fərhad'dan heç bəhs olmaz.

3.Makı'da Fərhad damı

Makı'nın 15 km şimalında yerləşən bu Urartu dəxməsi xalq tərəfindən Dambat yaxud Fərhad damı olaraq tanınır. Xalqın arasında bu abidəyə görə belə bir nağıl vardır ki: məşhur Fərhad, Şirin adlı qızı sevmiş . Fərhad ilə Şirin evənməyə qərar vermişlər. Fərhad'da bu qıza və ümumən qamaqlarına bir dam tikmək fikrindəydi. Bu dağı seçir və onu qazmaya başlayır. Aylar, günlər keçir İş qurtulan zaman ölür və Şirin'ə qavuşanmır.

4.Urmiyə'də Fərhad daşı

Urmiyə'də olan bu abidə Xurrəmava kəndində yerləşməkdədir. Xalq bu abidələrin qazılmasını Fərhad'a nisbət verirlər. Fəqət onu bir qıza nisbət verirlər.

5.Urmiyə'də qız qalası

Urmiyə'nin Ənzəl mahalının Kərimava kəndində yerləşmişdir. Bu qalanın adı haqqında kəndlilərin heç bir fikiri olmamışdır.

Nəticə

Azərbaycan'ın qərb məntəqələrində hökumət edən Urartuların 3000 il bundan əvvəldən qalmış əsərləri hələ də durur. Xalqımızın Urartu hakimiyyətini unutmalarına görə bu abidələrin kim əliylə tikilməsini da unutmuşlar. Nəticə olaraq bu abidələrin tikilməsiylə əlaqədar nağıllar və əfsanələr yaratmışlar. Bu əfsanələr ümumən Fərhad'ın məşhur qaya yarına nağılıyla əlaqədardır. Bəzi yerlərdə də bu abidələri əski Türk inancına dayalı qız qalası olaraq tanımışlar. Məsələn Miyana şəhərində olan qız qalası və

qız körpüsü. Qız qalası deməkləri xalqımızın fikirincə çətin və əl tapılmayan şeyin simgəsi və səmbolüdür. Xalqımız bu qalalar və abidələrin adını qız qoymaqla onların zor ələ gəçməsinə anlatmaq istirdilər. Bu qız qalaların ən hündür yerlərdə tikilməsi eləcədə hərbi baxımından mühüm olması bu fikiri subut edir.

Qaynaqlar

Məlikzadə, Tohid, Salmas və Azərbaycan'ın qərb məntəqəsinin on min illik tarixi, Təbriz, 2006

Kavyanpur, Əhməd, Urmiyə Tarixi, Tehran, 2000
